کاتێک کە ئیبلیس بە خوا هەناسەی دەم بە دەم دەدات.. نووسینی: جەلال حەیدەری نەژاد.. لە فارسیەوە: مەریەم کاکایی

نازانم ئەمە بیرکەی چیرۆکێک بوو یاخود پەرەگرافێکە لە سبەی؟ بەشێک لە چارنووسم بوو یان پەڤگێک کە وەک وەحی بەم دادەبەزین. یانی، دەرگای ئاسمانیان داخستبوو و ئێستا کرابووەوە؟ دەوری پەغەمبەرە گشتییەکان بەسەرچوو بوو و پەدەچێت من پەغەمبەری تایبەتی کەسێک بووم. ئەگەرنا هەکاری چییە کە بەیانی زوو، جبرایل بەپەلە لە نەو گوێچکمدا ئاواز بچڕێت و پەیڤگێک لە پاڵ یەک ڕیز بکات، کە هی من نین. دەنگی جبرایل لەرزێک بوو، لە جیاتی ئاوەی دەبووا من بلەرزام. خۆ ئەو پێشنەی ناردنی وەحی هەبوو ! ئیدی بە وا پێشکابوو؟ ئاابوو؟ لەرزان بوو؟ چەرچەفەکەی خەم بە دەوری جبرایلدا دەپێچم تا ئارام بگرێت. بە ئەندازە و شێوەیەکی ئاسایی لە باوشی دەگرم و دێی دەدەمەوە. ڕەنگ بە سیمایەوە نەماوە پیرەمەرد. ماندوو لە گەیاندنی وەحی. ئیستکانێ چای داخ دەدەمێ دەستیەوە، بەپەلە فەی دەکات. گەرم دەبێتەوە و ئارام دەگرێت، بەڵام دەنگی تاادیەک هێشتا دەلەرزێت. ترساوە. نیگەران و بێ قرارە. لەو فەخفەخە و هەیبەتی چیرۆکە بیستراو و ڕوایت کراوەکان هیچ باسێک نییە. جبرایل بێ ئوقرە و تەنانەت بێ پەلە بوو و هیچ باسێک لە (اقراء) نەبوو. بخوێنە لە مانگی سەرکەلدا..محاق.. بوو، بێ تکا و دەنگێکی لەرزۆکەوە لێی ڕوانیم و وتی: اعرف! .
"بزان" جێی خەی دابوو بە بخوێنەوە. (بزان کە سوقوت "دامان"، بووتە هەی کۆتایی ئاوێنەیەک.) و من بێ بە ئەوەی زبانم بگرێ بە شوێنیدا وتمەوە. جبرایل بە سوقوتی دەوت سوقرات. و نەیدەزانی کە من ئەم هەواڵم بەر لە ئەو بیستبوو.

بەیانی زووە. هەشتا چاوم نەکردووەتەوە، کە خەوت دادکووتی لە سەر دە و هەزرم و ئەمە واتا لە هەموو ئەو کاتژمێرانەی چاوم داخستبوو (گوایە خەوتبووم) وەکو خەوگەردەکان دەستم بە دیواری بوونتەوە دەکەشا و کۆڕانە دەمە بەر ئەو ئاوێنەیەی کە هەمووم دەرناخات. واتا دەم ئاوێنەی قەدی دەوە؟ ئایا ئاوێنەیەک هەیە کە مروڤ بە تەواوی پێشان بدات؟ ئەویش دووای نائومێدیەکی گەورە کە

سەرانسەر بوونی گرتەوە وخوا دیقی کرد؟ و هەموو فریشتەکان ژاریان خواردەوە و ڕوو بە قیبلەی ئادم ئاکشان؟ و ئیبلیس عاشقانە هەموویانی تیمار دەکرد؟ ئەو دەمەی کە گەورەترین ئاوەنە لە بەرزترین سەربانی ئاسمانەوە کەوتە خووارەوە؟
کینە، بەهوودەیی، فەزا، هەوا، بەربوونەوە، بە کەشی، چەژی ورد و خاش بوون، پارچە پارچە بوون، ترس ، عیشق، ئەق، نەبوون، هەڕەنج، تاران، ڤەژە بەردەوامەکان، هەڵاتن لە چاوشارکێیە عاشقانەکان، ئاکردن لە سەرلەشواویی فێلەسووفیانەکان، فەریادە ئاراستەدارەکان، خەکوشتنی بیرەوەرییەکان و سقووت و سقووت و سقووت... سوقرات و سوقرات!

چیتر ئاوەنەیەک نییە. هەیە بەڵام قەدیی نییە! ورد و خاش دەبێت. بوون سقووت دەکات. سقرات دەبێتە ذاتی بوون. خوا مەر هەڵگەڕاوە. ئیسرافیل متقی بەراوە. عوزرایل مردووە. جبرایل ون بووە و ئبلیس بە پەشوکاویەوە بە خوا هەناسەی دەم بە دەم دەدات. پارچە ورد و خاش بووەکانی ئاوەنە گەورەکە سەخت دەناڵێنن بەڵام فرمێسکی شادیش دەڕژن. پارچە پارچە بوونە و گەورەترین پارچەیان نووکی موژگانی خواش پێشان نادەن. چە سقووتەکی سوقراتیانە! عاشقانە و زیرەکانە! ئەمەستا چیتر پارچە ورد و خاش بووەکانی ئاوەنەکە، ئازاد و هەڵهایانە بە یەکتر دەگەڕێن. تەنانەت لە نەو خاکیشدا. هەروا بە باکانە.
من دەسیانم خەندووتەوە . هەروا ئیبلیسیش. من ئەی ئیبلیسم! گرێیەک دەکەوێتە نەو چاوانی ئیبلیسەوە. خوا بە سەرسووماوە ڕووی وەردەگەڕێت. و ئەم سقووتە دەبێتە سوقراتی بوون و هەروا بوونی سوقراتیش!

ئەمەستاکە من دەم بەربوونەوەی دەوێت.کەوتنەخووارەوە لە سەربانکی بەرزی دەوێت. وردو خاشبوون -تلقانەوە. حەزدەکەم مەشکم بە وردترین پاشماوەی پارچەکانی زمانم، تام بکەم. حەز دەکەم پەرشبوونی خەم بچەژم! حاڵەتی دێتەکچوونم هەیە. هەڕەنج ئەدەم. حاڵەتی تارانم هەیە.دیسانەوەش. چاوەکانم دەردەپەڕن. شین و مەر دەبمەوە. دە و لیلەخەکانم دەژەنە دەرەوە. دەم کە ڕژایە دەرەوە بە ددان دەیگرم. خوێنی گەرم دەژێتە دەرەوە. تامی جەرگ دەدات. توبەی ئەسکەکانم بە باشی هەبپەوکەن؟ خوا بکا گوچکم گەورەترین لەتی جەستەم بێت! هەشتا هەر خەریکە بەردەبمەوە. بەڵام هاوار ناکەم. بە دەنگ بەردەبمەوە. وەکو خودا بەردەبمەوە. دیارە هەندە کات دەبات. خوا بکات ئەسکەکانم هەندە تیژ بن کە گەشت و پەستم پارچە پارچە بکەن.

خوا بکا ئەسکەکانم هەندێ تورد بن کە ورد و خاش بن. لە هەموو گرنگتر کاسەی سەرم. رەنگە هەر بەسەرەوە بکەوم. بەم گرنگە. مەشکم بپشکێتە هەموو لایەک جوانتر دەبێ. هەموو لایەک دەبێت رەنگ و بۆنی مەشک و هزری من بگرێت. هەشتا بە نەو فەزا و هەوادا غلەر دەبمەوە. چیتر ماوەیەکی زەری نەماوە.
شتێک دەچێتە ژەر پێستمەوە. شتێک وەکو بیرەوەری دەپەنەمەم. هەنە خۆشحاڵ دەبم. نەک هەبەر بیرەوەری بەکەو لەبەر ئەوەی کە دەپەنەمەوە. با دەکەم و باشتر دەپەوکەمەوە. بیروڕیگەلێک لە هەگەزی با. راستی نین، تەلبیسی ئیبلیسن. موتفەکن. بەام زیاتر دەبنە هەی داپەوکانی من. هانجن هانجن بوونم زەمانەت دەکەن. گەرانتی لێت بوونم دەدەن. خنکانی دە و پڕکانی مەشکم بەبە ئامادەبوونی پزیشکی دادوەریی پشت راست دەکەنەوە. ئیبلیس هەشتا هەناسەی دەم بە دەم دەداتە خوا و خوا هەوو بە هیچ لا، لە پەشیمانیا دەداتە بان دەستی خەی. و ئیبلیس لەسەر پشتی خوا دەدات. هەر دووکیان سەر تەکان دەدەن بەام من حاەتی دە تەکچووونم هەیە. هەنچ دەدەم. حاەتی تارانم هەیە. لیلەخەکانم دەنە دەرەوە و دەم ئارام ئارام دەخنکەنن و...خنکا! تەواو! پیرەزم بەت پژانی میشکم بە دەر و دیواری بووندا. ئەستا دەبەت تاهەتایە بە دوای پارچە پەرتبووەکانی خەمدا بگەەم، هەنگاو بە هەنگاو. بە وجودی تەکەەبوو بە سوقرات و دەنیگەرانی خودایەک کە شین و مەر هەەگەاوە.

تاران 2004

بیوگرافی نووسەر:
جەلال حەیدەری نەژاد، نووسەر و ڕەژنامەنووس و دەرچووی کەلەژی تارانە بەشی کەمەناسی. لە ساڵی 1971 لە شاری تاران لە دایکبووە و لە تەمەنی بیست ساەیەوە لە رادیەوە دەستی بە نووسین کردووە. نزیکەی دوو دەیە لە میدیا جیاجیاکان وەکو ادیە، تەلەڤیزیەن، ڕەژنامە و بەاوکراوەکان بە نووسین و شیکردنەوە لە بوارەکانی فەرهەنگ و کەمەگە کاریکردووە . هەمیشە لە روانگەیەکی تایبەت بە خەیەوە خوەدنەوە و شیکاری بە دەخ و رووداوەکان هەبووە. ئەو لە گەانەوەی هزری خەدا هەندە جار چیرەکەشی نووسیوە. چیرەکەکانی سەبکە تایبەتیان هەیە، کە بەرجەستەترین تایبەتمەندیەکەی ئەوەیە کە اەست و ەەوان و بی پەردە و دژباون، هەروا دەرچوون لە بازنەی تەگەیشتنی باو و ئاسایی کەمەگا. ئەو هەروا سەرنووسەری بەاوکراوەی زانستی کتابدارانی ئەران و چەندین بەاوکراوەی شیکاری

ئانلاین وەکو بەاوکراوەی (عەتف) بووە. جەلال حەیدەری نەژاد ئەستا دانیشتووی وەلاتی کەنەدایە و بەشداری لە دانیشتنە فەرهەنگی – کۆمەلایەتیی و ئەدەبییەکان دەکات. ئەو نووسەرەکە کە بە هەر یادداشتێک، شیکاری یان چیرۆک کۆمەڵک پرسیار لە هزری خوێنەردا گەلاڵە دەکات. لە ڕاستیدا خوێنەرانی بانگهێشتی بیرکردنەوە و ئامان دەکات، بیرکردنەوەیەکی ڕووت و ڕەوان. ئەم چیرۆکە کورتەی ژیرەوەش نموونەیەکە تژی لە نیشانە و هێماکان کە لە ڕەوانەتدا هەمووان پێی ئاشنان بەڵام نووسەر وێنا و تەفسیرێکی لەو شتانە ساز کردووە کە بە یەک خاڵ کۆتاییان دێت: کە ئەویش پرسیارگەلێکی تازە و نوێن!

لە فارسیەوە: مەریەم کاکایی

سەر چاوە:
وێب سایتی "از روزگار هرگز"
https://jalalheidarinejad.net/?p=355

ڕەخنە: بازدانە ناشیعرییەکانی شوعەیب میرزایی.. ئیسماعیل بابائی

لە سەردەمی ئێستاماندا شیعری کوردی بە هەردوو بەشکییەوە: پەپلیست و نوخبەیی بەرەو دابەانێکی زەر گەورە دچێت لەسەر گەپانی ژیان و لە گیان: (هەست و سۆزو هزرو دەروون)ی مرۆڤکان دوورتر دەکەوێتەوە، ڕەسنایەتی و نوێبوونەوەو داهێنانی ئیجابی تێدا کەم دەبێتەوە، بەهەی دوو هەکاری زاتی و مەوزوعیەوە، ئەمە قسەمان لە هەکارە دەرەکی و گشتییەکان نییە کە زەربەمان هاواین لەسەر ئەوەی بە شێوەیکی گشتی فەرهەنگ لە زەمەنی تەکنەلۆژیادا بەرەو کاڵبوونەوەو هێزاریی و کەمبوونەوەی هەوادارانی دەوات، بەڵام گەر بینە سەر هەکارە زاتییەکان کە تایبەت بە خودی دنیای شیعرە، ئەوا دەگەینە چەند بەرەنجامێك؛ کە بەڵێ هەرچەندە ڕەنگە خوێنەرانی شیعری نوخبەیی (دەستەبژێریی) ڕەنگە لە هەموو

کوردستاندا لە ٤٠ کەس زیاتر تەنها پێنج کۆ ئەوانیش بەشکیان شاعیران و نووسەران و لێکۆڵەوران خۆیانن، ئەمە حەقیقەتێکە و رەنگە زۆربەمان غروری نەفس ڕێگەمان نەدات دان بەو ڕاستییەدا بنێین، بەڵام بەرەنجامەکانی واقیع و سروشتی دۆقەکانیش ئەمەمان پێ دەڵێن.
بەگومان لەڕەدا باسمان لەو شێوەلە دەستخۆشییە نییە کە لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانەدا بە شیعرێک دەنووسرێت کە ڕەنگە نەشخوەندرابێتەوە، یان هەکەی موجامەلەی شاعیرو نووسەران لەگەڵ یەکدیدا بێت و هەر بە شان و باڵی یەکتریدا هەڵدەن، کە لە ڕاستیدا ئەمانە هیچ گۆشەنیگایەکی شیعرییان نییەو هیچ ئیزافەیەکیش نە بە دۆق نە بە خوێنەران نابەخشن.
لەڕەدا مەبەستمە لە سەر ٣ دەقی تایبەزدار شوعەیب میرزایی بدوێم کە بەرودوا لە وێبسایتی هاوچەرخ دانراون: (باڵندەش بێت)، (بەشێک لە 'تارانەکانی...' – شوعەیب میرزایی)، (شەش کورتە شیعر) کە پێوەری تیەری ڕەخنەیی جودایان لەگەڵدا بەکاردەنین و بنەماکانیان هەڵدەوشێنەوە بە یەکەو پێکهاتە زمانەوانییەکان و دواتر بواری بەیاردان بە خودی خوێنەری بە دیقەت بۆ دەهێن، هیوادارین کاک شوعەیب بەمە نەڕەنجێ و تۆزی زەرمان بە خودی خۆی هەیە
شاعیر ڕەنگە پێشوەختە لە ژێر ناوی نوخوازیدا دۆقەکانی خۆی پێڵێن بکات و ڕەفزی سەرلەبەری ئەم ڕەخنانە بکاتەوە بە بیانووی ئەوەی پێوەری لەقاڵبدانی کلاسیکین و دۆقەکانی ئەو زێر لەسەروو ئەوەن و شاعیر ئازادە، بەڵام ئەمە بەگومانم بەس بە دەدانەوەی خودەو هەر یەکە لە ئەمە پێوەریی شیعرێتی تەکستەکان دەناسێتەوەو لەئەنجامی ئەزموون و سەلیقە کە ئەو باکراوەندانەی بە بنیات ناوین، بەڵام شاعیر تا ئەو کاتە ئازادە کە پرسەی نووسینی شیعرەکە تەواو دەکات ئیتر خوێنەر دەبێت بە خاوەنی و ڕای خۆی دەربڕێت و لێکدانەوەی بە دەکات.
تەوەرەی ڕەخنەکانمان لەسەر ئەم ٣ شیعرە بەسەر چەند خاڵێکدا دابەش دەکەین بەم جۆرە:
١- وشەی قسەکردن و سواو و سوکایەتیئامیز:
ئەوەی ڕیتمی شیعر لە قسەی ئاسایی جیادەکاتەوە زاراوەو وشەی شیعریین کە خاوەنی ئیقاع و تایبەتمەندی دەلالی خۆیانن و هەم لە بەری سیمیائی و هەم لەبەری فەرمەوە تایبەتمەندی دەبەخشن بەو تەکستەو جیای دەکاتەوە لە ئاخاوتنی ڕۆژانەی خەڵکی، ئەگینا گەر ئاستی شیعر ئەوەندە نزم بکرێتەوە بە قسەی ڕۆژانە ئەوا چ هونەرێک لە شیعردا دەمێنێتەوە؟ ئیتر بۆچ گازندە لەوانە بکەین کە دەڵێن کورد هەموویان شاعیرن.

گەر چاو بەو ٣ دەقەی مامەستا شوعەیبدا بگێڕین زەر دەستەواژەی ناشیعریی دەبینینەوە کە بەکارهێنانیان لە بەهاو ئاستی دەقەکان دەنێتە خوارو نزیکیان دەکاتەوە لە ئاخاوتنی بازاڕیی و ئەمەش بە هەر هەیەك بێت رادەی نابایەخدان و ناگرنگی لای شاعیر دەردەخات بە مامەڵەکردن لەگەڵ شیعردا.

بۆ نموونە گەر تەماشای ئەم ٣ دەستەواژەیە بکەین دەبینین لە یەکەمیاندا شاعیر هەر بە شێوازی داشتنی نامە نووسین باس لە خەی دەکات بۆ ئەوەی هیچ تەکنیك بە فەرم و دیوەکی تر بە مانا ببەخشێت، منیش بە بیرکردنەوە دەتوانم ئەو گەڕانەوەیە بخەمە سەر کاغەزو ناوی شیعریشی لە نانەم چونکە دەزانم ناتوانم چاوبەست لەخەم و خەڵك بکەم، شاعیر تا لەوانەیە نەبێت لە شیلەی داهێنان ئەوا لەینەژێت باشتره، چونکە هەژاریی پریاسکەی شاعیر کەشف دەکات، دواتر گەر شاعیر لای ئاسایی وشە بازاڕیی و سوکەکانی وەك (سەگ و حیزو ئەعساب و تاد…) وەکو کەرەسەی شیعر بەکاربێنێت ئەوا لەبەرانبەریشدا دەبێت بزانێت بە نموونە کە مانای راستەقینەی سەگ وەك سیمبوڵ بە وەفایی دەگەیەنێت نەك وەفا، چونکە سەگ کلك بە هەموو ئەوانە دەڵەقێنێت کە پارچەیەك ئێسقانی بە فڕێ دەدەن، هەروەها لەڕەدا دیقەت بدەن وشەی (سەام) دەستپەکی نووسینی نامەی ڕۆژانەیە چ نەخوێندەوارەك بێت یان میوەفرۆشەك لە بازاڕدا چ شاعیرەك، دواتر کە وشەی (یانە) بەکارهێناوە ئەوە هەر خەی نیشانەی شیکردنەوەو شەرحە، کە ئەمیش بگومان لە نووسینی داشتنەدا بەکاردێت نەك شیعر.

سەام

خراوم و خراو خشتم ئەو

تا شەو بەم بە شاریيە شپاوە و عەتا زامارە

خشتم ئەو "وەك سەگ"

وەك ئارەق سەگی

.....

شپرزیاگم و خراوم و پەویستم بە کەمە ئەعسابە

.....

یانە تاران تەنیایی حیز ئەکا

- دواجار من سەبارەت ئەم کەپلەیە هیچ کەمەنتەك نانووسم بەڵام دەیکەم بە وەامەك بە ئەو پرسیارەی کە ئایا خوێنەری حەپەساو و ماندوو دەبێت چ سیمایەکی شیعر لە ئیستاتیك و ڕەوانبێژی و وشەسازی و ئایدیاو چێژ و سیمانتیك… لەم چەند دەستەواژە سادەو ناشیعرییەدا بدەزێتەوە؟:

خانمی مەجبووری و باش
مەجبووری و دووری
با چکە لە خەم دانیشم
٢-هەڵەی مانا و زاراوە:
یەکێك لەو سکاندا‌ڵەی شاعیران گیردە دەکات هەڵەی زمانەوانییە، بۆچی؟ چونکە چەکی شاعیر تەنیا زمانە، جا گەر ئەو زمان بەهەڵەو کەموکورتی بەکاربهێنێت ئەوا بۆچی گازندە لە خاوەن پیشەکان دەکەین کە بابەتی تەقەلوبی دەفرۆشن؟ لێرەدا چەند نموونەیەك دەنینەوە نەك هەموو نموونەکان کەبکەینەوە، چونکە نووسینەکە زۆر درێژ دەبێتەوە. کاتێك شاعیر دەقئاوەزان دەکات چ لە کەلەپوور یان فەلکلۆر یان شیعری شاعیرانی تر یان تێکەڵیا…هتد، ئەوا دەبێت تەواو درکی بە هەموو لایەنەکانی ئەو بەکارهێنانە کردبێت لە شوێنگای یەکەمدا و خۆی ماندوو کردبێت لە ساغکردنەوەیاندا ئەنجا دەتوانێت سەرکەوتووانە دەقەکەی خۆی پێ بازنێتەوە و دەوەڵەمەند بکات.

- لەیەکەم نموونەدا ببینن دووبارە لە گەڵانەوەیەکی شەخسیداو شیعری خۆ بەگرنگ دانانەدا چەن دەکەوێتە هەڵەوە لە بەکارهێنانی دەستەواژەی (نیەتمە فەرزە)، چونکە ئەمە لە شوێنی خۆیدا (زیکر) نییە بەڵکو لە ئایینداا بە دابەستنی نوێژ بەکاردێت کە (پەرستش)ە، کە نییەت پەیوەندی هەیە بە کرداری خودەوە نەك خۆك، کەواتە کە خێت نییەت دەنیت شیعر بنووسیت هیچ پەیوەندی بە خۆکەوە نییە کە زامنی نە دزینی بکەیت، کەواتە ئەو دەڵە لە بناغەوە هەڵە داڕێژراوە کە دەبوو بەم جۆرە بێت(نییەتمە فەرزە شەعر بنووسم لەکەسم نەدزیبێ)

ئەو ڕۆژانەی لە تەرم و تاران گەڵامەوە
لە گەڵ بەهزاد کوردستانییا زکرمان ئەکرد:
نییەتمە فەرزە شەعر بنووسم کەس نەیدزێ
.....

- من فاکتەری ئاسمیلاسیۆن بە هەکارێکی مەحرومکردنی گەلان دادەنێم بە بەبەشکردنیان لە فەربوونی زمانی دایک بە تەواوی، بەڵام شاعیر لەبەر ئەوەی کەسی ئاسایی نییە بەیە کاتێك بە زمانێك شیعری نووسی دەبێت خەباتێکی زۆری کردبێت و کۆسپ و وشەسازییەکان بەهەڵە بەکارنەهێنێت و قووە بووبێتەوە لەو زمانەدا.

من باسم لە سواوی تیمای خۆشویستی نییە لەم دەڵەدا، وەلە

لەردا وشەی (خەشیم ئەویست) پەیوستی بە ئاستکردنەوەیە، بە نموونە کورد کە لەباسی کەسی دووەمی تاکدا دەوە دگەڵتەوە دەڵێ(خەشم ئەویست) چونکە خەشی +م ،مانایەکی تر دەدات واتای بەختەوەری ئەوم دەویست، دیقەت بدەن کاکە میرزایی دەنووسێت:
دەئەنازەی تەواوی ماسیەکان خەشیم ئەویست
.....

- من باس لە هەڵەی ئینووس ناکەم لەم کەپلەیدا و باس لە لاوازیی داشتنەکەی ناکەم کە لە باشترین باردا دەتوانین بڵێین کەپلەیەکی تەنزئامێز، ئیتر بانگەوازی نوێترخوازو جیلی چوارو پێنج مەگەر لە تیکنەلۆژی تازەی ئینتەرنێتدا هەبێت، بەڵام ئەوەی مەبەستمە وردبوونەوەیە لە بەکارهێنانی شاعیر بە وشەی (دوکتور) کە ئەمەش بە ئاوونی دیارە کە فەنتیکی وشەیەکی دزراوی بیانییەو کراوە بە فارسی ئێگینا خەی لە راستیدا(دەکتەر یان دوکتەر)ە، ئە باشە کە شاعیر شیعری کوردی دەنووسێت بۆچی خەی ماندوو نەکردووە وشەی(پزیشك) بەکاربهێنێت؟ ئایا شاعیرەکی فارس دەبینیت بچێت وشەی کوردی قەرز بکات و لەناو شیعرەکانیدا بەکاریبهێنێت؟ یان ئەم کاریگەربوونە هەر جیەپەلەتیکی نییە بەکەو دەروونیشە!.

دوکتری "سەرخەش خانەکان"
لە منا دەسی بشرێت و بڵێ :
ئارەق خەش
.....

*نموونەی دووەم : کورد دەڵێت: دەمارەکانم بەفر یان سەهۆڵیان گرتووە وەك دەربڕینەکی مەجازیی، کەچی شاعیر ئەزمانی ونکردووەو دووبارە روو دەکاتەوە قەرزکردن لە زمانی بێگانەوەو وشەی (یەخ) بەکاردێنێت، کە بەکاریشی هێناوە لە سیاقەکی ئەزمانی کوردی تەواودا ئەکی نەخستووە، کە دەبوو بنووسێت: دەمارەکانم یەخیان گرتووە، نەك:
دەمارەکانم یەخیان خستووە
.....

- لەم نیوەدێڕە شیعرەدا کە لە ٣ وشە پێکهاتووە دووانیان کە (وەسێت و ناوەست)ن، نە شیعریین نە کوردین، سەهەمیشیان هەڵەی ئەزمانی تەدایە، کە ئێگەر مەبەست لەوان بێت ئەوا دەبوو بینووسیایە بەشێنەوە، ئێگەر مەبەست لە خودی بڕگەی ئەوا دەبوو بنووسرایە (بەشەمەوە) یان گەر کەسی دووەمی تاکی

بە خود بەکارهێناوە دەبوو (بەشێتوە) بوایە، ئەمە وەک ئاوەی لە زمانی کوردی شیریندا وشەی (میانەو)مان هەیە کە زۆر شیاوتری شیعرە، کەچی ئەو نووسیویەتی:
بە وەست و ناوستیانەوە بەشیتەوە
.....
- لەم نووسینەدا وەک چۆن ئاماژەی کەموکورتیەکان دەکەین لە هەمان کاتیشدا دەبێت بڵایەنی بپارێزین و بڵێین لە بەکارهێنانی زاراوەی لەکدراوی(باش بە)دا هەڵەکی جوان هەیە کە لە ڕواڵەتدا پێی دەگوترێت جیناسی تەواو، چونکە هەمان وشە زیاتر لەمانایەک دەگەیەنێت. بەڵام گەر لایەنی ڕەشباکەی بگرین ئەوا دنیا خاپوور دەکات ئیتر کە کاول بوو خەی چ پەویست بە خاپوور دەکات؟ وەک ای ئەوەی (بەشار ئەسەد و دەمشق بەیروت) شیعر لە شیعرێتی دەخات و دەیکاتە زمانی هەوا.
با ڕەش بە دنیا کە کاولیش خاپوور ئەکات
.....
- کورد دەڵێت شەوارە کەوتوو و گەڵ ون یان گەڵ بزر، وەک ای ئەوەی جادە وشەیکی بەگانەیەو لە کوردیدا شەقاممان هەس، کەواتە شاعیر باشتر وابوو سەرلە نوێ بدەقکەیدا بچوایەتەوە و هەڵبژێری بکردایە، ئەو کاتە دنیام ئەم نیوەدڕە شیعرییەی بە جۆرێکی تر دنووسی نەک ئاوها بەجێی بهێشتایە کە دەڵێی کەسەک نووسیویەتی فۆری کوردی بووە نەک خەی کوردزمانە:
شەوارە دات بگرێت و جادە گوم بیت
ئایا گونجاوتر نییە بگوترێت: شەوارە دات بگرێت و شەقام ونت بکات
یان :شەوارە کەتوو و بزر لە شەقام... هتد
۳- دووبارەکردنەوەی بەزارکار:
لە شیعردا هەندەک شوێن هەن پەویست بە دووبارەکردنەوەی وشە دەکەن بە مەبەستی جەختکردنەوە یان سەرنجدانی خوێنەر بە هەڵبەزو تاسەکانی نەو دەق، یان بەمەبەستی سازاندنی ریتم و ئیکەیەکی مەبەستدار، بەڵام لەم تەکستانەی م.میرزاییدا زۆر دووپاتکردنەوەی جاسکار هەن کە بەشت لە هەناسە شیعریەکان دەبڕێت و دوورمان دەخاتەوە لە پەوڕە ستاندارەکانی شیعر کە بەها دەبەخشن بە شیعرو پاراوی دەکەن، هەرچەندە شاعیر لە گەردووندا ئازادە چی هەڵدەبژێرێت و چی بەکاردێنێت بەڵام گرنگە بەتیقایی بن، هەندەکجار وشەی زیادە شیعر دەڕوشێنێت و

لاوازی دەکات، بۆیە ئابووریکردن لە وشەکارهێنانـدا لای یابانی و چینییەکان هەر لە کۆنەوە کراوەتە مەرجی چێو پوختی و تەکمەیی شیعر، بە نموونە دووبارەکردنەوەی (چوارکەف) لەم دێڕەدا زیادەیە، بەڵام بە نموونە گەر وشەی ژمارە(چوار)ی ٤ جار بنووسیایەتەوە ئەوا ئاماژەیەکی دڵالی قووڵی دەداو لە خزمەت ئایدیای کۆپلەکەدا دەبوو، هەرچەندە ئەو شیعرە هەموو شتەکی تەخزێنراوەو لە بابەتەکەوە باز دراوە بە باتەکی تر، بەڵام مەبەستی من بەس لە وشەی چوار کەف لەم کۆپلەیەدا:

ئێشە ڕۆژە چوار کەف
چوار کەف ئەم نیشتمانە کون کونیشە بدووڕم

- ئەگەر شاعیر لەبەر ئەوەی دێڕە شیعرەکی مەحوی دەقئاوەزان کردووە ئای وابێت (شەعری کوردی لە مەحویـیەوە دەس پێ ئەکا) ئەوە ڕای تایبەتی خۆیەتی کە من هاوڕای نیم هەرچەندە نکۆیم لە گرنگیی بەهای شیعریی مەحوی نیـیە، بەڵام بەکارهێنانەوەی ئەو دەستواژەیە لەو شیعرەدا هیچ خزمەتێك بە ستراتیژی و مەبەستەکانی شەوازی دووبارەکردنەوە لە نەو شیعردا ناکات، وەك ئەوەی ئەو نووسیویە:

بەڵام شەعری کوردی لە مەحویـیەوە دەس پێ ئەکا
شەعری کوردی لە مەحویـیەوە دەس پێ ئەکا

- بەکارهێنانی وشەی (هەنار) وەك میتافۆ جارێك لەدەقدا جێی خۆی دەگرێت بەڵام گەر لەوەترازاو تەکنیکی چەندان زاراوەو بابەتی دووڕاودووری تر کرا ئیتر دەبێتە جاسکارو خوێنەر حەز دەکات زوو ئەو دەقە جێبهێڵێت، مەگەر خوێنەری جدی بە دوای ڕەهەندی نوێ و ناوازەو داهێنرانەدا ناگەڕێت؟ ئیتر نازانم بۆچی سەیر نەبێت کە شاعیر بە وشەیەکەوە دەیگرێت و بڕی نادات، ئایا ئەمە بە بڕنامەیی و نابەهرەیی لە دەقدا دەرناخات؟ من قسەم لە (رکیکی)و بێتامی بەکارهێنانەکان نیـیە کە خوێنەر هیچ هاوانیـیەکی تیا نابینێتەوە کە ئەمانەش بەشێکن لەو بەکارهێنانانە لە دەقی دووەمدا (بەشێک لە 'تارانەکانی...' – شوعەیب میرزایی) بە میوەی هەنار وەك خوازە: –

دایکم هەنارێکی پاییزی نێتیشام
هەنارێ لە ئێشقا گەوزابێ
هەنار لەوە کاتێر دە بە خوێنی خۆش کەیت
ئاو هەنار بگرێت

- دەقئاوەزان دەبێت دەقێکی جوانتری لە پێك بێت لە وەرگیراوەکان، بەڵام بە سەلیقەیی و تەکنیکی و پێکەوەی ئەو

هەموو کەوانانە لەم شیعردا هەم لە بەهای ئەوانی دابەزاندووە هەم شتێکی جوانتریان لە بەرهەم نەهاتووە، رەنگە ئەوانیش لە دەی خەیاندا گوتبێتیان خەزیا ئەمەی بەو جۆرە نەخزاندایەتە ناو ئەو فەوزایەوە، جا چ گیانی کەچکردووکان بێت وەك مەحوی و شەرکە بکەس یان زیندووکان...
ببینن بەهەمان جۆریش چەند ناوێکی تر چەندبارە دەکاتەوە چەشنی و هەستی شیعریی خوێنەری پێ دەتەرێنە وەك:
*عەتا:
نیشتمانم بە عەتاوە بە بادا،
یانە من عەتام هەر بە منالی نووسی
عەتا زامارە
*سەگ:
سەگ: بە سەگییەکانم،
حەسار و سەگەکانی باوکم،
بە تە وحەسەن زیرەك و ئارەق سەگی.
خەشتم ئەوە "وەك سەگ"
وەك ئارەق سەگی، سەگیش بم
- بیمارستان، نەخەشخانە:
بیمارستان: لە نەخەشخانەکانا بکەس
من کە تەم لە نەخەشخانەیەکی دوورا فەرامەش
یان درەختە پەشیمان لە بیمارستان دانیشێت
وەرە بەردەرکەی _ بیمارستان؟
تیمارستان
- هەلەم ((هایە هایە هایە هایە هایە هایە هایە هایە هایە هایە هایە هەم))
هەلەم
هەلەم
هەلەم!
*بەکارهێنانی ٥ جار (نییەتمە فەرزە) لە جێی ٥ فەرزەکان، بەڵام نییەتەکانی نەو ئەم شیعرە چونکە شاعیر هەندێ پەلەپروسك هەناونی هیچیان مانای دروست نادەن بەدەستەوە، وەك دەڵێت:
نییەتمە فەرزە شەعر بنووسم کەس نەیدزێ
نییەتمە فەرزە کچە بدزمەوە ڕەنگ و بە ڕەنگ
نییەتمە فەرزە تەنیایی تەنیا شەعری تیا ئەنووسرێت
نییەتمە فەرزە ماچت بکەم و لە دەنگتا بە خوێ باران ببارێ
نییەتمە فەرزە ئەم خیابانە ئەونە جەماعەتە

.....

- هەروەها شەشبارەو زیاتر بەکارهێنانەوەی لەدوای یەکی وشەکانی وەك (زبان کردی)، (ڕەش)، (ڕەنگی)، (هذا الهدی)، (چکە)، (سەام)، (من)، (وای)، هیچ بواری هونەرکاریيەك و تەکنیکی شیعریی نوێترخوازی تێدا ناهێڵێتەوە.

.....

٤- نەبونی دنیابینی و بونیاتێکی یەکگرتوویی شیعر:

گەر قسە لەسەر شاعیرانی پڕۆفیشناڵ بکەین، ئەوا ئەوان بە گشتی دابەشی دوو پۆل دەبن؛ یەکەکیان نەخشە بۆ کێشەکانی شیعرەکەی دادەنێت و دەیهەوێت کارامەیی تێدا ئەنجام بدات و ئەو مەبەستانەی هەیەتی لە دڤەکەدا بیهێنێتە دی، ئیتر هەندێکجار سەرکەوتوو دەبێت و هەندێکجاریش دەبێت بیدەنگت کە رامبۆ پازو زۆری تریش ئەم تەکنیکەیان گرتووەتە بەر بۆ تایبەتی لەدوای ساڵەکانی سەرەتای بەشاعیربوونەوە، هەشە خەی تەسلیمی هەوای بەهرەو ئیلهام دەکات بەڵام پێشوەخت بابەت بە ماوەیەك لە ناخیدا گەنگەڵ دەدات و لە ساتێکی دیاریکراودا وەکو بوکانێکی پڕ خەست بە تەواوی دەتە دەرو خوێنەر هەستی بەتیقایی تێدا دەبینێتەوە؛ بەڵام بە داخەوە لە شیعری نوێدا کە زۆر ئاسان و زۆر لە خامە بەدەستان بە خەماندوو کردن و قاڵبوونەوە یەکسەر ئەوەی دەت بە هزریاندا لە ژێر ناوی نوێخوازیدا دەیخەنە سەر کاغەزو لە ئەلفەوە تا یاء هەموو شتێکی تێدایەو نازانیت تیمای سەرەکی دڤەکە چیيە؟ هەر هیچ پێناسەیەکی بە نەدەزنەوە ئەوا بەرگەی عەبەسییەت و سوریالیزمی دەکەنەبەر، بەمجۆرە هەزرو هەستی خوێنەر پەرتەوازە دەبێت و ئەوەی کە بە دوایدا دەگەڕا نایبینێتەوە و پێشیمان دەبێتەوە لە کات کوشتنی، بۆیە ڕەنگە ئیتر لەو تۆرزەی شیعر زوویر بێت. تا ئەم هەڵوێستە روو نەدات ئەوا پەلە نەکردن و پێبوونی ناخ و بوونی هەستی شاعیرانە و پتەوی بنەمای زمان و ئایدیای ناوازەو داهێنرانە بە راستی ئەرکەکەی گرانن و بەهەی ئەم فاکتانەشە لەمەدا زۆر بە دگمەن بەر دڤەی شیعریی پاراو و داهێنرانە دەکەوین.

5- دڤەئاوەزانی هەڵە:

وەك چۆن کاکە میرزایی سەرکەوتوو نەبوو لە دڤەئاوەزانی چەمکی (نییەتمە)، هەروەها بەکارهێنانی (هذا الهدی) ، ئێستا نموونەیەکی تری ئەو هەڵە بەکارهێنانە دەهێنیەوە لە دڤەی دووەمدا؛ ئەویش ئەویە کە لە زمانی عەرەبیدا وشەی (یَاایُّهاالَّذینَ) بەمانای (ئەی ئەوانەی) دێت، کەچی

شاعیر ئەمەی بۆ کەسی دووەمی تاك بەکارهێناوە و گۆڕ بیکەین بۆ کوردی ئەوا ئاوها دەردەچێت (ئەی ئەوانەی ئەوەی)، کەواتە گۆڕ کەمەك خەی مانەدووبکردایەو لانی کەم لەمانای وشە وەرگیراوەکە تێبگەشتایە دەینووسی (يَاايُّهاالَّذي) کەچی ئەو راناوی کەی عەرەبی لەگەڵ راناوی تاکی کوردی بەکارهێناوە، وەك دەڵێت:

يَاايُّهاالَّذينَ ئەوەی شەوانە لە منا نەقاشی ئەکەشی

٤- گەڵانەوەی ناشیعریی:

بۆ ئاسانی لە خوێندنەوەی شیعرداو بۆ بەر کەوتن بە شەوازی نووسینەوەی شیعر دەزانرێت کە تا چەند ئەو شیعرە داهێنانی تێدایەو بۆ ئەفراندن نووسراوە یان ئایا بەس دەربڕینی کەفوکوڵکانی ناوەوەی خودی شاعیرە وەك هەر مرۆڤێکی کەمەڵایەتی کە گەرمەوکەشی خەی هەیە، بەڵام نەیتوانییوە بیکات بە شیعرو کەسانی تر هاوبەشی ناوەڕۆکەکەی بکات، ئیتر لەوەدا دەبێتە شیعرێکی زاتی و چیرۆك ئامێز، چ سنوورێکی شوێنکات نابەزێت و مانەوەی درێژخایەن بۆ خەی تەمار ناکات، وەك لەرەدا دەبینین شاعیر بە زمانێکی راپەرت و سادەو یەك لایەن باس لە منداڵی خەی دەکات و دەڵێت:

هەر بە منالی

هەژدە ڕۆژ تایلە بووم

دووبارە بابنیەوە سەر شاعیرو بەهزادو ئەمجارە لەجیاتی چوارمشقی، گەیوەیە بە چوارمەیتی، ئیتر بە ئەوەی بزانێت داتاشینی ئەو زاراوە ئاوێتەیە چەندەك خزمەت بە پەیامی دەق دەکات، چونکە بمانەوێت یان نا هەر دەقەك تەنانەت ئەوانەش کە دەڵێن بەوامان بە مەبەستدارێتی دەق نییە، مانایەك دەدات بە دەستەوە لەو ڕێیەوە نامەیەك ئاراستەی وەرگر دەکات، دواتر بابزانین شاعیر چۆن نامە ناشیعریەکەی دەنووسێتەوە لەگەڵ بەهزادا چیان لە بەسەر دێت، ئەنجا بەم هەیە منی خوێنەریش بپرسم ئایا ئەم گەڵانەوەیە چ زیادەیەك دەخاتە سەر خەرمانەی مەعریفیەم و چ ناوازەیەکی شیعریی تێدایەو چ جیاوازیەك بە دیدگای من دەبەخشێت بە بەراورد بەو سەدان بەسەرهاتە ڕۆژانەی لەرەو لەوە دەیبیستین، ئایا شایستەی بە شیعرکردن و بەاوکردنەوەو نمایندەگیی کردنی شاعیرکەیەتی لای خوێنەر؟

سەام-:

چوار مەیتی بە دیار خەمەوە دانیشتووم

چوار مەیتی بە خیابان هەڵا ئەکەم

سەام
بەزادیش خاسە و چوار مەیتی بە دەردی خەیوە داکەوتووە
٥ – شەوازی دادایی زمانی تر:
أ- وشەبە:
لە لاپەڕەکانی کەتایی زەر لە گەڤارە گشتیەکاندا گەشەی وشەی یەکتربەو چەندان خشتەو شەوەی جیاواز هەن بە زاخاوی مەشك، ئەمە وەك شەوە لە شیعردا رەنگە جیاواز بێت بەڵام لەو سەرەوە گیانی شیعربوون دەکوژێت، چونکە بەرگی ئەم بوارە بە باڵای سەربەندی شیعر ناکات و کەم و کورت دەردەچێت، ئیتر بەو جۆرە زەر لە کەڵەکە سەرکیەکانی شیعریی؛ وەك هەست و سەزو چێژ و خەشان و ئیتم و...فەرامەش دەکرێت و دەکرێتە قوربانی ئەم شەوازە ئەلەکترۆنیە وشکە، رەنگە ئەمە راهێنانەك بێت بە پە کردنەوەی بەشایەکان بە وشەی شیعریی لای خوێنەرانەوە تا توانای خەیان لە نووسینی شیعردا تاقیبکەنەوە، بەڵام لای منی شەیدای دەقی رەسەن و پاراو جێی قبوە و هەرسکردن نیە، با زیاتر بابێتکە درێژ نەبێتەوە و ئەم کەپلەیە بکەینە نموونەی ئەم جۆرە لە نووسین کە ناوی شیعری لە دەنرێ:
ئە م هەڵانە سپی ئە چم تا
/ نە چم/
نازانی
عافیە ت قە وری لە کوێ بوو؟
ب- زمانی بێگانە:
وەك چەن پەشتر نموونەی دەقئاوەزانی زاراوەی عەرەبیمان هێنایەوە، لەرەشدا چەند نموونەیەکی زوبانی فارسیش دەنینەوە، بەڵام ئەمجارە دەقئاوەزان نیە، بەڵکو تەهەکەشکردنی رستە و دەربەینی شاعیرە بە زمانی فارسی لە ناو شیعرە کوردیەکەدا، ئیتر نازانم شاعیر بەمە دەیەوێت پەمان بڵێت ئەو زمانی فارسی دەزانێت؟ یان شانازی بەوەوە دەکات کە زمانی فارسی لە دەقێکی کوردیدا بەکاربەنێت؟ سەیرکە لەوەدایە یەکێك لە نموونەکان ئێگەر وتەیەکی نووسیارو هزرمەندی فرەنسی ژاك لاکان بێت ئەوا ئەو لە بنچەدا بە فرەنسی گوتوویەتی کچی کاك میرزایی وەکو کە بە فارسی خوێندویەتیەوە هەر بە فارسیش لە دەقێکی کوردیدا نووسیویەتیەوە، بەڵام ئێگەر بە ناوی لاکانەوە هەبەسترا بێت ئەوا ٢ جار هەڵەیە وەك دەڵێت:
کە لاکان وتی لە گەڵە

بۆ تختمت کۆ آدم نمیشود
هەروەها لە پارچەیەکی تردا بەهەمان شێوە داشتنی فارسی تەهەکەشی کوردیەکە دەکات و خەیمان لە ئاستی مەحویدا نیشان دەدات و هانی خوێنەران دەدا کەشش و بەدواداچوون بکەن بۆ شەشی دەستوریی و شەمسی لەنگرودی ساواك ، یان با بەدگومان نەبین بەکو بۆ پێچوانەوە بەم هەوڵەی گوایا مەبەستێتی فارسان فەری زمانی کوردی بکات، بۆ نا؟
بەڵام شێعری کوردی لە مەحویەوە دەس پێ ئەکا
من از انقلاب مشروطۀ
از شمس لنگرودی
کۆ ساواک بهش گفتۆ بود تو از نیما هیچی نمیفهمی برگرد خونۆتون
.....
دواگوتۆ:
منیش لە ئاکامی ئەم نووسینەدا دەڵێم :
لە ئاوەدانییەوە کۆ ئەوندۆ ماعیرانیان چێ بوو
گەڵتان گوم کەن
خۆ داهێنانی شیعریی و ڕچەشکێنی بۆ لاپەڕەش کردنەوەو دروشمدان و تەکەڵاوکردنی دەودشاو نابێت، خۆ بەوە نابێت کەسێکی ناشاعیرو نا ڕەخنەگرو نا خاوەن هەستی شیعریی لە هەرەمێکی تردا کۆ بۆ شاعیر بگەڕێت و پێی شاگەشکۆ بێت، ڕاستۆ پاشاگەردانی واقیعیی پەلەتیك و بۆ سەروبەریی بەڕەوبردن و ون بوونی ناسنامۆ ئازاربەخشن، بەڵام لەهەمان کاتیشدا هەوێنی داهێنانن، با بزانین هەر یەکۆ لە بەرگی خۆماندا خۆمان بۆ دنیا ناگەیەنەوەو کەسیش بەرهەمەکەی بەکەم نابینێت، بەڵام زەرەك لەم هەستانۆ هەڵخەڵتێنن و هاوڵێیانی ڤووپاما و ڤیاکار زیاتر پێی بابای قەڵەم بەدەست دەخزێنن و لە خشتەی دەبەن، من ئەم چەند نموونۆ سادەیەی بواری هەڵکانی تەکنیکی ئەو ٣ شیعرۆ تەنیا وەك چەپکەك لە دیاری دەیچنم و دەیدەم بۆ مامۆستای زۆدۆ ئازیز شوعەیب میرزایی و لەڕەوۆ دەشزانین خەڵکانی دوور لە پەیوەندی شەخسی چەن بەس بۆ هەڵسەنگاندن و ڤانین لە شیعرەکان خەریك دەبن و مامەڵە دەکەن. بەڵام بەگومان بۆ لە خەبووردوویی دەتوانین زاڵ بین بەسەر غروری نەفسدا، زەر جار پەگەو بەاوکراوەیەکی وەژەیی ڕەنگۆ خاوەنکەی هەڵنەت بەڵام ئەوۆ لە سەر بنەمای بەخشینی شیعریی نییۆ ، زەرمان دیت بەمجەرۆ بۆ نموونۆ وەك دەشاد عەبدوڵا کۆ کاتەك سەرپەرشتیاری چاپەمانی بوو لەکەڵینەوەو

ڕەخنە لەسەر شیعرەکانی بەدوای یەکدا دەنووسران و بەاودەکرانەوە، بەبام کە پێگەی ئیداریەکی نەما لەکەینەوەو وتارەکانیش نەمان. هەر بە هەمان شێوەی زەر شتی تر کاتێك شۆپشگێڕەکیەکان بە هەی هەزو دەستاتیانەوە سەر دەکەون واقیعی خەیان فەرز دەکەن بەبام ڕەنگە لە واقیعدا جەرگ لە هەخەتاندمان بەرانبەر ئەنجام درا بێت و بەخەمان نەزانیبێت، چونکە دەنگە ڕاستەقینەکان لە شوێنکی ترن کە زەرجار بەهەی فشارە جیاوازەکانەوە لەسەریان، یان سروشتی بە فیزیی خەیان ڕەنگە هەر نەگەنە لای ئەمە، لە مەژووی دوورو نزیکیشدا زەر دیاردەو حاڵەتمان بینیوە ئاوها تێپەیوە بەسەر دەستجەمعداو پاش چەندان ساڵ دانیان بە ڕاستیدا ناوەتەوە و بەیان دەرکەوتووە کە خەتێنرابوون.

ەی پەروەردە لە چاککردنی خوی خەشباوەی و دەرباوەیدا.. مەحمود عەبدوڵا

“مرۆڤی پەروەردا نەکراو نامەنتیقییە.” فردریک نیچە

ئاشکرایە کە تەنها پەروەردەیکی دروست دەتوانێت ڕووی وڵات بگەێت،هەتا بەگەینی جیهانیش ەگایکیتر نییە جگە لەپەروەردە. پەروەردە دروستکردنی مرۆڤ ،ئەگەر سروشت پێکهێنەری بایەلۆژی بێت،ئەوا پەروەردە پێکهێنەری لایەنی سایکۆلۆجییە .ئەگەرچی گریمانی سروشتی باشی مرۆڤ لای هەندە دەروننناس هەیە،کە مرۆڤ بەسروشت باشە ،بەکۆمەگە و شارستانیەت خراپی دەکات،بەڵام گەانەوە بە تیەری گەشبینی سروشتی گریمانەکراو نزیکە لەمەحاڵ ،کەواتا کاری کردنی تەنها گرنگیدانە بەپەروەردەیکی دروست ،پەروەردەیک لەگەڵ ەحی سەردەم گونجاو بێت و پاساوەکانی لەگەڵ ئاستی پێشکەوتنی زانستی و مادی شارستانیەت و مرۆڤی ئەمەیە گونجاو بێت. بە ڕزگاربون لە هەچونی بەکەمەڵ و کەف وکوڵی دەروونی وبە بزەیی و نەفرەت و وەرانکاری وستەمکاری ،لەپێناو کەمەگەیکی لەبوردەو

ئازاد و دیموکرات هیچ ڕێگایەک نییە جگە لە پەروەردەیەکی دروست و سەردەمیانە پەروەردەیەک کە فەلسەفەکەی دژیەک نەبێت لەگەڵ مافەکانی مرۆڤ و مافەکانی منداڵان .ئەمە کاری پەروەردە قوستربوو لەبەر کەمێک هەکا، بەڵام سەرکیترینیان تەکنەلۆژیای زانیاریە کە لەبەردەستی منداڵان و هەرزەکاراندایە،بۆ هەیشوو باس لەوە دەکرێت کە تەمەنی نۆجەوانی نەماوە،بەڵی بەکارهێنانی ئینتەرنێت ،قوتابیانی قوناغی بنەڕەتی زیاتر لەتەمەنی خۆیان دەزانن ،ئەمەش وایکردووە کاریگەری مامۆستا کەمتربێتەوە لەسەر دەروونی قوتابیان،بۆیە پێویستی خۆپەروەردەکردن و خوێندنەوە بۆمامۆستایان لەجاران زیاتر گرینگە . لەلایەکیتر مامۆستایان بەردەوام گلەییان لە قوتابیان هەیە و دەڵێن مامۆستا ناگرن وەک جاران!ئەبێت ووتە دوو هەکار هەیە بۆ ئەم پرسە:
کەکەم منداڵان تارادەیەک بۆ مافی خۆیان گەیشتون ئەویش نەمانی توندوتیژییە یان قەدەغەکردنیەتی، دووەم دەرئەنجامی هەمان هەکاری گرینە کە بووەتە هۆی نەمانی قوناغی نۆجەوانی .بەگومان دەبێت بەهەردوو پرسی ڕێز نەگرتن و نەمانیقوناغی نۆجەوانی بەدیل هەبێت.ئاشکرایە بەیەکەمیان خۆشویستی و هاوکێیەتی قوتابییە ،ئەوەش خەشمان نەوێت و خەشی نەوێن ناتوانێت کاریگەریمان لەسەردابنێت.
بەدووەمیان زیاتر دەبێت خەزان و ڕاگەیاندن هاوکاری قوتابخانە بکەن لەگەڵ ئەوەی کە دەبێت مامۆستا ڕۆڵی هەبێت لەهۆشیارکردنەوەی قوتابیان بەرامبەر بەکارهێنانی ئینتەرنێت و تەکنەلۆژیاتیکان .بەئەوەی چیتر لەناوەکی بابێت دورنەکەوموە باس لە کۆشەیەکیتر دەکەین ئەویش چاککردنی خوی خۆشباوەڕی ودەر باوکێیە کە گرفتەکە کەمەگاکەمان بەدەستیەوە گرتووە، دەبێت لەم سەردەمەدا پەروەردە ڕۆڵی خۆی ببینێت لە چارەسەری ئەم گرفتە ،چونکە بەوکەش گرفتکی سادە وساکار،بەڵام لەناوەکدا گرفتکی قوڵی دەرون مەعریفیە و شای کۆشە کانە ،هەکاری توندڕەوی و دەگماتیزمە ،واتا کۆشەی خۆشباوەڕی و دەرباوەڕی.
ئەبێت منداڵ پەروەردەبکرێت،ئینجا لەگەڵیەن دواتر مرۆڤ چی دەخوێنێتەوە گوێ لەکێ ئەگرێت.ئەگینا دورنیە بەکەوت کتێبکی بکەوێتە دەست و هزری داگیربکات با ئەوکتێبە خراپیش بێت! یان بکەوێتە بەر ڕەحمەتی کەسکی زمانپاراوی دەگماو کەنەپەرست! ئەوەی ئەمە لە کەمەگەی ئەمە دەبیندرێت ڕۆڵی زمانپاراویبەهەی لاوازی ئەقڵەکان لەداوڕیکردن، زمانپاراوێک ئەتوانێت سێت هەندەی بیرمەندێکی ژیر کاریگەری هەبێت ،هەرچەندە بیروڕاکانی مەترسیداربن لەناو زماندا دیان شارەتەوە،ئینجا کەمەگایەک کە ئیش لەسەر

وکەشدەکات، لەهزروبیریشدا هەروایە ئەوەندەی سەرنجی خەڵک لەسەر زمانە هێندە لەسەر تێگەیشتنو ژیری نییە، ئاشکراشە کە کەسانی تایبەت پەروەردەکرێن تا خەڵک هەبخەڵەتێنن و بیانخەنداوی زمانپاراوی نەک ژیری و بیرکردنەوە، لەوەوە حوکمە هەڵهاکانی خەیان ئاسانپێنن. ئەمە جگەلەوەی فەرکاریە تەقینیە بەکەمەکان، ئەو فەرکاریە هزریانەی لەمناڵیدا فێری خوێندکاردەکرێن، کەهێشتا لەیان تەناگات، دواتر قوتابی ئەوپەڕی هەوڵدەدات لەکاریگەریە سیحریەکانی ئەو فەرکاریانە ڕزگاری نەبێت ، نەک بەهەی بەگەی ئەم هەزرانە بەکو بەهەی تەقینکردن و زمانپاراوی فەرکارو تەکەنکردنیان بە سەزو کەفو کوڵ. یان هاندان بۆنەفرەت لێشتانەکی دیاریکراو ،کەوادەکات منداڵ لەگەورەیشدا بەو ئەندەشانەوە بژی وەک ڕق لەبەباوەڵ و ئێزیدی و مەسیحی ئاینەکانیتر…لەکاتێکدا ئەوکەسانە داوەریان نەکردوە و بڕوەهی تەقین و باوەڕی پێشینە، وەک سەردەمی منالی بەیار دەدەن و ڕقیان لە ئەوانەیە هاوڕایان نین. کەف و کوڵ و هەڵچونی دەستەجەمعی ئەنجامی پەروەردە نەکردنی تاکەکانە، ئەنجامی هەمان خەشباوەڵەی یان دەرباوەڵەیە، کە ئەنجامیش باوەڕی کوێرانەو نەفرەت و وێرانی و بە بڕیاری لەدەکەوێتەوە. بۆیە بۆبە ئەو پەروەردەیە دیموکراتی مەحاڵ دەبێت .ئەوەتا لاوەکی ئێزیدی هەڵچونی موسەمانانی گرتۆتەوە کە تەنانەت دوای ئەم هەموو کارەساتی بەسەریان هات هەشتا ڕق و تووڕەیان نەنیشتوتەوە، ئەمە هەکاری نەبونی پەروەردەی نادروست و نەبونی توانای دواوەریکردنی تاکەکەسیە کەوادەکات بانگخوازێک ڕقی موسەمانان دژی ئێزیدیەکان بجوڵێنێت ، بەهەی دروستکردنی کەمەڵەک ئەفسانە و تەمەت لەدژی ئێزیدیەکان،موسەمانان نەک هەستی بڕیەیان نەجوڵا، بەکو هەرشیان دەکردە سەر کەلتورو ڕەشنبیی کەمەگەی ئێزیدی کە پاراستنی ئەوکلتورە مافی خەیانە.. برتراند ڕاسڵ: پێی وایە هەڵچونی دەستەجەمعی ڕەفتاری کوێرانەو، نامرۆقانەی لەدەکەوێتەوەو ئەم جۆرە خەڵکانە بەهێز نەبێت پێشیان پێ ناگیرێت، وەک داعش دونیا وێران دەکەن دەسەڵاتیان ببێت ئەمانە بیرکردنەوەیان نییە بەهەی حوکمە پێشینەکان بەیار دەدەن،هەرئەوەندە ئاگاداربکرێنەوە مەترسیان لەسەرە لە لەژیک دەچنە دەرو کەفو کوڵ و هەراوزەنایان پەیدادەبێت.

برتاند ڕاسڵ دەربارەی ئەم خاڵە ،واتا زمانپاراوی و خەیاڵبازی لەی، پێیوایە بەم شێوەیە دەبێت منداڵ پەروەردە بکرێت و دەڵێت: پەروەردەو فێرکردن ئەبێت بەشێوەیەک بێت،کە خەشباوەڵەی و دەرباوەڵەیە سروشتیەکانی مرۆڤ لەبەرچاو بگیرێت چاکسازی تێدابکرێت.خوی باوەڕکردنی قسەیەکی دونیایی بە بەگەو،خوی

باوەڕنەکردنی قسەیەکی نادڵنیاهەرچەندە کە باشترین بڕگەی بۆ بکار بهێندرێت.
بڕگومان ئەم حاڵەتە کاریگەری هەیە لەسەر هەشتنەوەی کەمڕگا بۆ دواکەوتویی، چونکە زمانپاراوی ڕگا دەگرێت لە پشکۆوتن و پشکوتنی هزری زانستی و دواجار زیان بە مەعریفە و زانستمان دەگەیەنێت،و پەمان وایە بەهۆی لاسایکردنەوەی دەربەندکانی ئابڕۆ سیاسی و ئاینیەکان،دەتوانین،خۆمان لەنەزانی بدزینەوە. سەبارەت بەمژوو وباقی زانستەکان ئەمە توخمکی ئەفسانەیی بەسەر مەعریفەماندا زاڵە ،وەک ئەرستۆ لە میتافیزیکادا دەڵێت : ئەمە گوێ بۆقسەیەک دەگرین و یەکێک ڕەتدەکەینەوە ،لەبەر ئەوەی لەگەڵ زهنیەتمان نایەتەوە.ئەمە یەکێکە لەگرفتەکان،نەبونی کەشی حەقیقەت،شتێک ئاستە لەبەر ئەوەی من پەم خۆشە،و بۆ پێچەوانەشەوە بەڵام نابێت هیچ شتێک بکرێتە قوربانی حەقیقەت.
برتراندڕاسڵ لەوبارەیەوە دەڵێت:ئەگەر سەرپشکی پەروەردەو فەرکردن لەدەستی من بوایە، منا ڕەکانم ئەخستە بەردەم تونترین و پاراوترین قسەکەر وبەرگریکاری بۆشکانی مەسەلەسیاسیەکان،تاڵەادیەی بی بی سی وانیان بۆ باسبکرایە. پاشان دەبوو مامۆستا لەفەرخوازەکانی بویستایە کە بڕگەوباسکان کورتبکەنەوەو زۆربەناسکی ئەم خاڵیان بۆ فەرخوازەکان تەقین بکردایە کە هەرچەندە قسەکان پاراوتربن بۆهای مەنیقیان کەمترە!بەدەستهێنانی خەپارەزی لەبەردەم پاراوی ڕەوانبێژی بۆ هاوڕاتیانی دیموکراتی ئەو پڕەی نرخ و بۆهای هەیە.بۆنمونە وانەی مژوو ئەبێت هاوڕەی ئەم جۆرە ڕوحیەتبێت. لەڕابردوودا قسەکەر و ڕەوانبێژ، بژیریەکی فراوانەوە باس و بۆرگریان لەبابەتێک دەکرد.وەک ڕاستایەتی جادوو، سودی کەیلەیی …هتد.بڕەام ڕاسڵ دەڵێت:
من ئەم قسانەو مامۆستاکانیان ئەناسنم بۆفەرخوازەکان بۆشۆیەک هەم ڕەوانبێژی رو هەم -لاربیر-یەکەیان بناسن.
بۆنمونە بۆوانەیەکی مژوو ئەوە بەس نییە کە لەکتێبێکدا نوسراوە، لەوانەیە بڕگەانەوە بۆ ئەرشیفی ڕەژنامەکان،یان ئەدەب ڕاستی زیاتر دەربکەوێت.
یان باسی مژوی جەنگی جیهانی یەکەم ،ئەگەر بگەڕێتەوە بۆ لاپەڕەی ڕەژنامەکانی ئەوزەمانە،جیاوازی زۆر هەیە لەگەڵ کتێبەکانی مژوی فەرمی.کەواتا مژو ئەوکاتە سودی دەبێت،کە :بۆخوێندکارەکان بوترێت: ئەگەر بڕەت و بۆوردی زۆر هەوڵنەدەین بۆ داوەریکردن،لەوانەیە لەگەڵ دەسڕەات توشی شتایەتی ببین بۆ خوێنەشتن.بۆ هاوڕاتی دیموکراتی دەبێت دەزینەوەی ڕاستی لەلاپەڕەی ڕەژنامەکاندا لەهەموشتێک بۆنرختربێت.“

مەبەستت لەم وتارە بەهێندو وەرگرتنی ئەو کێشە دەرون مەعریفیەیە،کە بەواتات سادەیە ،بەڵام وەک وتم سەرچاوەی زۆرێک لە کێشە کانمانە. هەم لەووی سیاسی وهەم لەووی زانستی زیانمان پێدەگەیەنێت. چونکە تاکێک کە خۆشباوەڕیان دەرباوەبێت دەبێتە ئامرازێک بەدەست قەبەڵە سیاسی و ئاینی و دەگماکان،و دواجار کەمەگەیەکی دواکەوتو و دژ بەماف و ئازادیەکانیشمان دەبێت.

مەحمود عەبدوڵا

لەبارەی شۆڕشەوە.. ئازاد شکور

پرەنسیپەکانی ئازادیی و دادگەریی کۆمەڵایەتی دوو لەو پرنسیپانەن، کەزۆرترین بازرگانیان پێوە کراوە. مێژووی سیاسی پێ لەو جۆرە نمونانەی ڕۆژگارێک وەک داکۆکیکارێکی ئازادیی خەباتیان دەکرد، بەڵام دوای دەسەڵات وەرگرتنیان هەرخەیان بوون بە سەرسەختترین نەیاری پرەنسیپەکانی ئازادی، دواجار تەنها هاوڕاتیانی چینی سێیەم بوون بە سووتەمەنی شۆڕش.

بە نموونە: گەر تەماشایەکی شۆڕشی فەرەنسی بکەین، دەبینین ئەو شۆڕشەی کە بانگی مەدەلێکی نوێی لە دەدا،گۆڕا بە قەسابخانەیەک کەلەمێژووی مرۆڤایەتی دا وێنەی نییە! شۆڕش لەجیهادکردنەوە بەناوی ئازادی و یەکسانیەوە گۆڕا بە ستەمکاریەکی ڕەکخراو،کە تێیدا چەوساندنەوە لەوپەڕی بەربەاویدا بوو،حەق و چاکە و جوانی گۆڕا و لەبری ئەوان ترس و تیرەر و تەقاندن جێی گرتەوە. تەنها ئەوانە دەیان خوارد کەبازرگانیان بەهەست و سەزی جەماوەرو خەڵکە سادەکەوە دەکرد و ڕێبەرانی ڕیفەرم و چاکسازیش تا دەهات لەپرەنسیپەکانی ئازادی و چاکسازی دووردەکەوتنەوە و پشتیان تێدەکرد.

"ماکسیمیلان ڕۆبسپیر"کەسی یەکەمی کەمارە نۆکەی فەرنسا ساڵی (1793) بوو بە سەرداری ووڵات و لەماوەی تەنها ٦هەفتەدا سەری ٦هەزار مرۆڤی پەاند تەنها لەماوەی یەکساڵدا لە فەرەنسا سەردەمی فەرەنسا ناونرا بە(سەردەمی تیرەر وترس و تەقاندن)،ئەم پیاوە یەکەم کاری دامەزاندنی دادگای شۆڕش بوو،،ئەو ئامێرەی کەئێرکی پانکردنەوەی(کەلەسەر) بوو هێندە موشتەری زۆر بوو هێندە جار مرۆڤ

گولەباران ئەکرا هەندێ جاریش تەپبارانی مرۆڤەکان زەرجاریش (مەقسەدەکی) فریا نەدەکەوت بە خەنجەر، کەتای بەنیارەکانی کەمارە تازەکە ئەهێنرا!

لەماوەی تەنها یەک ساڵدا ٨٠٠٠ مرۆڤ لەپچی زیندانەکان کران، زەرجاریش بەهەی زەری گیراوەکان بەبێ دادگاو لەکەینەوە سەریان پان ئەکرایەوە. جارەکیان ئافرەتکیان تەمەتبار کرد کەدژی کەمارە تازەکەیە، لەکاتێکدا هەم کەو هەم لاییش بوو پارەزەرەکەی وای پێشبینی کرد کەدادگای شەش داوای لێبوردن بکات بەڵام دادگای شەش وتی ئەمە پێوستمان بە سەری تەمەتبارەکەیە نەک زمانی،"ڕەبسبیر" پێی وابوو لەگەڵگەی لەناوبردنی دوژمنی ناوخۆوە دەتوانین پارێزگاری لەکەمارە نوێکەمان بکەین، "مەقسەد" کە ئەرکی سەرپەڕاندن بوو جیاوازی نەوان چینەکان نەدەکرد،جگە لەپەڕاندنی سەری نەیار سەری براکانیشی دەپەڕاند بە نموونە ڕەبسبیر لەگەڵ "دانتۆنی" هاوەڵی ڕەکەوتن کەسەری دوو هاوەڵی تری خۆیان بپەڕێنن، پاشان ڕەبسبیر گومانی خستە سەر دانتۆنی برایشی کەهەردووکیان لەیەک حزب و سیمبولی شەش بوون،مەقسەد سەری "دانتۆنیش"ی لەجەستەی جیاکردەوە "ڕەبسبیر" خەی بووە تاکە سەرداری ووڵات. ساڵی ١٧٩٣ لەماوەی ٢٨ دەقیقەدا سەری ٣٢ مرۆڤی پەڕاند،سەری ١٢پیاو تەنها لەماوەی 5 دەقیقە پانکرایەوە!

ئەوەی گرنگە و لەم شەشەوە دەکرێت فێری ببین، ئەوەیە تاک زەر وریایانە هەنگاو بنێ و باجی ئەجەندای لایەنێک نەخوات بەناوی یەکسانی و ئازادییەوە، شەشی جوانەکان گرنگە ڕەبەرەکانیان ناسراوبن و ئەجەندایان ڕوون بێت دراسەی سایکۆلەجیایان کرا بێت، ئامانجەکەی ڕوون بێت تەواوی لایەکانی بەباش و خراپیەوە لەکەدرابێتەوە، گرنگە بزانرێت کەن ئەوانەی شەش دەکەن و بۆچی دەیکەن؟ نەک هەروا بیاری شەش بدەین، بە هیچ دیراسەیەکی پێشتر.

ئازاد شکور

هاوکێشەکە گۆڕاوە.. سامانی وەستا بەکر

"پێش- مەرگ":
لە مێژەوە واهەنراوین کە پێشمەرگە قارەمانترین خەڵکەن، گیانفیدا و ڕۆح لەسەر دەست، چاونەترس و بەجەرگ، هەمەتبەر و پارێزەری خاکی کوردستان و خەبەخش و خانەویست.

کاتێک داعش دزێکا و ئۆگاتە ناو سەنگەرەکانی پێشمەرگە و چەندین کوێی گەنج و نەدار و گیرفان بەتاڵی کورد شەهید ئەکەن لەبەرامبەرا بەپرسان وەک پیشەی هەمیشەییان بە خەدزینەوە و سود وەرگرتن لەو ڕۆشە نەخوازراوەی کە هەیە هەکاری شەهید بوونی پێشمەرگە ئەبەستنەوە بە نەبوونی دووربینی شەوان و چەکی پێشکەوتوو... هتد کە لەڕاستیا ئەمانە لایەنی کەمی ڕاستیەکانن.
هەکاری ڕاستەقینەی شەهید بوونی پێشمەرگە بەدەستی داعش بەپلەی یەک باوەڕنەبوون و ژێر بوونە بە کارەکیان، بەواتای ئەوەی پێشمەرگایەتی لە گیانفیدایی و گۆڕاوە بە هەلی کار واتە هەلی کار بەرامبەر ژیان.
ئەوەی ئێستا پەی ئەوترێ پێشمەرگە لەڕاستیا کەمەڵ گەنج و پیاوی گەلەکەمانن کە وەک فەرمانبەرێکی حکومەت لەبەر نەبوونی هەلی کار و گیرفان بەتاڵی لەپێناو بەدەستهێنانی مووچەیەکی مانگانەیا بە پەکردنەوەی پەداویستی و بژێوی ژیان بەناچاری ئەبن بەچەکدار، بەڵام چەکداری دوو حیزب نەک دەوڵەت.
ئاخر پێشمەرگەی ساڵانی پێش ڕاپەڕین نە دووربینی شەوانی هەبوو، نە درع و گوللەنەبەر، نە هەمەر، نە درێن، کەچی بە سەڵ پێشمەرگە لیوایەکی ژێرمیان شپرزە ئەکرد، تەنها هەکاریش باوەن بوون و ژێر بوون بوو بەوەی کە ئەیکەن و لەپێناویا تێئەکۆشن.
بەڵام پێشمەرگەی ئێستا تەنها بیری لای ئەوەیە بیگەیەنێتە سەری مانگ تا مووچەکەی وەرگرێ و لە بەڵەی کرێی خاوەن ماڵ ڕزگاری بێت و بتوانی لایەنی کەمی پەداویستی بە خێزانەکەی دابین بکات.
ئەمە کەمکردنەوە نیە لەو گەلە گرنگ و یەکلاکەرەوەیەی پێشمەرگە ئەیگێڕێ، بەڵکو ڕاستیەکە ئۆگەر تاقیشبە هەر ئەبە بە شیرینی قووتبدرێ تا بگاتە چارەسەر.
هیچ جیاوازیەک لە ئازایەتی و نەبەردی پێشمەرگەی کۆن و نوێیا نیە بەڵکو ئەوەی هەیە جیاوزیە لەو بیرەباوەڕەی پێشمەرگەی کۆن و

نوێیا.
لەکەنا پێشمەرگە بە ڕزگارکردنی خاک تێئەکۆشا تا بتوانێ پشووی تیاوەرگرێ، خاک ڕزگاربوو بەناو ژیانی پێشمەرگە نەک هەر وەک خۆی مایەوە بەڵکو بەشکیان ناچاربوون خاک جێبهێڵن.
لە کەنا پێشمەرگە بە ئازادی ڕادەربڕین ئەجەنگا، کوردستان ئازادکرا کەچی زمانی هەر کەسێک بە ئاکۆدزی دەستەڵاتدار و دزە سیاسیەکان شتێکی ووت، بەتەپزی پێشمەرگەش بەدەنگکرا.
لە کەنا پێشمەرگە بە سەربەستی و خەسڕی بەناوەبردن گیانی خۆی فیدائەکرد، خەسڕی بەناوەبردن بەدەستهێنرا، کەچی سەربەستی زەوترکرا، پێشمەرگە بەکۆیلەی حیزبکرا.
کەواتە ئەوە پارتی و یەکێتین ئەیکەن تەنها بەکوشتدانی گەنج و جوانی وەاتە، چونکە ئەگەر لە سی ساڵی حکومەتداریانا بیانتوانیایە هەڵی کار دروست بکەن، ئەوان گەنجەکان ناچار نەئەبوون ببن بەچەکداری جووت حیزب لەژێر ناوی پێشمەرگەیا، بەڵکو ئەگەر خەڵکی گیرفانی پەبووایە ئەوا فەرمانبەر، دەستگە ،کرێکا، جوتیار....هتد هەر کەسەو کاری خۆی لەبواری پسپێی خۆیا ئەکرد، گەلی کوردیش گەلێکی قارەمانە ئەوکات خەڵکی لە هەموو تەمەنکا گیانیفیدای خاک ئەبوون و وەک پێشمەرگەی سەردەمی پێش ئاپێین بەژمارەیکی کەم سنورەکانیان ئەپاراست.
پێشمەرگە لەبەرچی خۆی بەکوشتبات و چەن گیانفیدابە کاتێک ئەبینێ دەستەاتداران بوون بە فیرعەون و منافکانیشیان بوون بە سەرکی پێشوخت و شاهانە ژیان بەناوئەکەن، پێشمەرگە لەباشترین کاتکانیا تەنها مووچەکەی وەرگرە بەرامبەر ژیان بەخشین بەناو بەپرسکان لەژێر سایەی گیانفیدای ئەوانا بوون بە ملیاردەر و بازرگانی چەک، دەرمان، نەوت، هەلکە، دووگ، جگەر....هتد
خەڵکێکی زۆر بەناچاری بوون بە پێشمەرگە کە ڕقیان لەشەو تفەنگو گولە ئەبێتەوە، ئەگەر حکومەتکی کارزان هەبە و هەڵی کار بەخسێنێ، ئەوکاتە هەر کەسەو ئەوە ئەکا کە دڵخوازی خۆیتی و چەندین گەنج و بەتەمەنیش وەکو جاران ئەبنەوە پێشمەرگەی وەاتپارێز نەک بەکرێگیراو کۆیلەی حیزب.

حوکمداری:

بەرپرسکان ئەمن دیموکراسی دیسپلینی خۆی هەیە بەڕەایی نیە، بەناو ستەکە تەواوناکەن و ناەم ئاخر حوکمانیش دیسلپینی خۆی هەیە لەبەناوبردن و دابینکردنی ئازادی، هەر کاتە ئەو دیسپلینە لای حکومەت و دەستەاتدارەوە جێبەجێ نەکرا ئەوا ئاستوخۆ دیسپلینی دیموکراسی تێکئەچێ و خەڵکی بەناچاری و بەشیوازی جەراوجەر ئەگەمن

بەدوای ئازادی و مافی دەربەینا.
حوکمداری تاوان بەخشینەوە نیە و بەسیخوکردنی ڕۆخنەگران و چالاکوانان نیە، هەروەکچۆن هەبەستن و لەکەیارکردنی ئۆپۆزسیۆن خەڵکانێک نیە کە تەنها پرسیار بکەن و بڵێن (من این لک هذا)؟
حوکمداری دروستکردنی هەزی چەکداری بەشومارنیە لەژێ ناوی جیاوازا، دابەشکردنی مووچەش نیە، هەروەکچۆن داگیرکردن و دروستکردنی چەندین باڵەخانەش نیە، پێشوازی کردن و خوانیش نیە.
حوکمدار نابێ ببێ بە موزەخۆ و پێمپی نەوت، تەنها کاری ئاکشانی سامانی ژێرزەوی بێت، دزی کردنیش نیە لە نەوکانی داهاتوو بە پێکردنی گیرفانی خۆ و بنەماڵە و خزان و تاکە کەس و منالی مناڵکانیان.
حوکمداری دابینکردنی خزمەتگوازی، هەڵی کار، خوێندن و بیمەی کۆمەڵایەتیە. دروستکردنی موئەسەسات و ژێرخانی ئابوری و پرۆژەی ستراتیژی و پاراستنی ژینگە و سامانی ژێر زەوی وەاتە بە نەوکانی داهاتوو.
کاتێک حکومەتێک تەنها کارکەی ئەوەبێ کە وەک قاسیەک پارەی تێبچێ و دابەشی بکاتەوە، دروستکردنی ژێرخان و پرۆژەی هەر شارێک لەسەر بودجەی ناوخۆی خەیبەت، ئەوا ئەو حکومەتە خودی خۆی بەکار و ئەبە بەدوای هەڵی کارا بگەڕێت بە خودی خۆی یان خۆی ناونوسبکات لە فەرمانگەی دەستبەتاڵ و بێکاران.

سامانی وەستا بەکر
۲۰۲۱-۱۲-۱۵
سوید ستۆکهۆڵم

گۆران بەدوای نەمریی .. لە ئۆفسانەی (میرمح)ی ئیزدییەکان دا.. پڕۆفیسۆر دکتۆر مەولود

ئیبراهیم حەسەن

پشکی: فلکەری ئیزدییەکان بشکی گرنگی فلکەری کوردیمانە، ئەو فلکلارە چەن زار کەنەو هەندکی ئایینی هەیە و بە پیرزی سەیردکرەن ، خش ئەویە ئیزدییەکان زمانی ئایینکیان کوردییە ، ئەمە وای کردووە کە دقە فلکەریکانیان بە کەنترین و هەسەن ترین و پیرزترین فلکەری کوردی دژمردرەن .
لە نەو ئەو فلکەرە کەنی ئیزدییەکان بیرکی(گەان بەدوای نەمریی) دا شونکی تایبەتی هەیە ، من تا ئستا زیاتر لە چوار دقی جیاو وک یک گەان بەدوای نەمریم لە فلکەرو دقە ئایینیکانی ئیزدییەکان دسکەوتووە، جگە لە چەندین دقی تر لە نەو ئەفسانەکانی کوردی دا.
پناسەی ئەفسانە: تا ئستا ستان پناسە بە ئەفسانە کراوە، لە گەل ئەوش دا هشتا پناسەی تر هەیە گدگرە،ئەویش بە هەی دەوەمەندیی ناورکی ئەفسانەویە. بەام، باشترین پناسە بە ئەم ئەفسانەیە ئەویە :(ئەفسانە گرنگترین و بەرزترین و کەنترین ئاستی بیرکردنەوەی مرۆڤە.)

ەگەزکانی ئەفسانە:
ئەوەی کە ئەفسانە لە حکایەتکانی تر جیادکاتەوە ئەو ەگەزانەن:

١-پاەوانی ئەفسانەیی: میرمح کە هەزاران سا تدەپەی هەر گەنجەو پیرنابە.
٢-کەرستەی ئەفسانەیی: داری خەتەر کە لە خەوە بەرز دبەتەوەو نزم دبیتەوە.
٣-شونی ئەفسانەیی: بەهەشتی پریان کە لەم شونە دا کس نامرە .
٤-کاتی ئەفسانەیی : هەزاران سا تدەپەی میرمح هەر گەنجەو هەستی پیناکات.
٥-ەوداوی ئەفسائەفسانەیی:پیربوون و مردنی میرمح پاش نەمانی سەوکان .
٦-بیرکەی ئەفسانەیی: گەان بەدوای نەمریی دا.

گەان بەدوای نەمریی و هەمیش گەنجی و پیرنەبوون و نەخش نکوتن و تەمەندرژیی ، خواستکی کەنی مرۆڤەو مرۆف بە زار شیوە هەوی داوە ئەمانە بەدەست بنە ، هەر بە هەی ئەم هەوانشە کە (ئکسیری نەمریی و ئاوی نەمریی و نانی نە مریی و سەوی نەمریی وگیایی نەمریی و شونی نەمریی...هتد) وک هەیک بە نەمریی زار باس

دەکرێن ، کەنترین دەقی نووسراوو بەردەستیش داستانی (گۆڕانی گلگامش بەدوای نەمریی دا) لە ئەفسانەی سەمەریەکان. کە ئێستا ناوبانگەکی جیهانی هەیە . هەر ئەو دەقە کەنە بووە بە نموونەی دەقەکانی نەمریی ودەقەکانی تر وبە دەقی گلگامش هەدەسەنگێندرێن . لەدەقی(میر مح) یش هەموو مەرج و قەناخەکانی دەقی گۆڕانی دروستی تێدایە.
جۆرەکانی نەمریی : ئایینەکان هەر لە کەنەوە بیرەکەی نەمریان لە خۆیان هەگرتووەو هەر یەکەو بەشێوەیەک ، کە زۆرترینیان (نەمریی روح و نەفس) دەگرێتەوە ، بەڵام ئەوەی لە ئەفسانەکان دا هاتووە ، بەدوای نەمریی جەستەیی دا دەگەڕێن ،هەر بۆیە تائێستا سێ جۆر نەمریی دەسنیشان کراوە .
١- نەمریی جەستەیی .٢- نەمریی گیانی – روحی ٣-. نەمری بەناو
ئەفسانەی میر مح : ئەفسانەیەکی یەکجار کەنەو هەمای چەندین ئایینی کەن و هاوبەشی لە خۆدا هەگرتووە ، ئەمە لەڕ ناچینە ناو ئەو گەنگەشە نەبەاوییەی فەیلەسوفەکان و پیاونی ئایینەکان، چ ئەو فەیلەسوفانەی بیرەکەی نەمریی هەتدەکەنەوە وەک ئەوەی دیقید هیوم دەڵێ: (ئەگەر مردن نە بوایە مرۆڤایەتی نەدەما!) و چ ئەو پیاوە ئایینیانەی بە جۆرەک لە جۆرەکان بەوایان بە جۆرەک لە نەمریی هەیە ، ئەمە لەڕ تەنیا قسە لە نەمریی نەو ئەفسانەی میر مح دەکەین .
هەما ئایینیەکان لە نەو دەقی میر مح دا:
یەکەم : باوکی میر مح ، میر مح دەخاتە نەو کەشکیکی تاریک بە ئەوەی هیچ لە بارەی خراپەو مردن نەزانە، ئەمە بەڵای ئەمەوە هەمای سەردەمی تاریکی وهیچ نەزانین و بە ئاگایی وبیرنەکردنەوەی مرۆڤ لە مردن و نەمریی .

دووەم:
میرمح کە تیشکی خۆر دەبینە دەیهەوە بیگرە و لە ئەنجام دا دەتە دەرەوە لە کەشکەی تاریک و هەژو هەوناکایی دەبینە و چاوی دەکرێتەوە، ئەمەش هەمایە بە سەردەمی ئایینی (خۆرپەرستی – میهرپەرستی) کە ئایینکی کەنەو سەردەمکی زۆر زۆربەی هەژهە ەات و جیهانی گرتبووەو. هەر ناوە میرمحیش بەڵای ئەمە لە بنە هەتا (میرمیهر) ە.
سێیەم:
سێ سەو کە پەریەکان دەیدەن بە میر مح وەختە دەیەوە بگەڕێتەوە ماڵی باوکی و دەڵێن ئەو سەوانە مەچوونە، چەن هە تا ئەو سێ سەوانەت لابە نەدەمری و نە نەخۆش دەکەوە و نە پیردەبی و هە میشە

بگەنجی دەمەنیتەوە، بۆ ئەم ئەم سۆ سۆو هەمای سینەی زەردەشتیانە کە دڵی: (بیری چاک، گوفتاری چاک ، کرداری چاک) دیسان دەکرێ هەمای سیمبۆلی مەسیحیەت و هەتا ئادەیکیش یەهودییەت بێت (باوک و کوڕو گیانی قدوس)

چوارەم:

کە باوکی میر مح ، میرمح دەخاتە نێو کێشکێ تاریکەکە،(سەیداو ئاخوندی) بە دەنگ بە ئاوەی فەری دەستوری ئایین و ژیانی بکەن ، سەیداو ئاخوند زۆرتر هەمای پیاوی ئایینی موسلمانەتین، دیسان کە میر مح لە ئەنجامی گۆڕان بەدوای جێگایەک کە مردنی تێدا نە بێت دەگاتە (بەهەشتی پەریان) بەهەشتی پەریانیش زۆرتر ڕەهەندەکی ئیسلامی هەیە.

پێنجەم:

بیرەکەی گۆڕان بەدوای نەمریی ، نەمریی بە جێستو لە سەر دنیا، بیرەکەی ئایینە کۆنەکانە ئاوانەی بەوایان بە نەمریی خوداوەندەکان هەبوو، ئێو خوداوەندانەی وەک پاشا دەژیان ، کە میر محیش باوکی پاشا و خۆشی کوڕە پاشابوو، ئەمش هەمایە بە دەسەڵاتداری و پاشایەتی و خوداوەندیە ، لە کاتێکدا کە ئەفسانەکەش بە خۆی ڕەهەندەکی یەکجار کۆنی هەیە .

گۆڕانی میر مح بە دوای شوێنێک کە مردنی تێدا نە بێت

- میر مح کە لە کێشکێ تاریکە کە دێتە دەرەوە جنازەی مردووەک دەبینە کە دەیبەن دەیشارنەوە، دەپرسە ئەم چیە ؟ دڵێن ئەم مرۆڤو مردووە . دەپرسە مردن چیە؟ دڵێن: مردن ئاوەیە هەموو کەس دەبە بمرێ! دڵی منیش دەمرم؟ دڵێن بڵێ ، میرمح دڵی: من دەچمە جیگایەک مردنی لە نەبێت ! پێی دڵێن: هیچ جێگایەک نیە کە مردنی لە نەبە . میر مح گوە بەم قسەیە ناداو سەرهەڵدەگرێ و دڕوا.
- لە یەکەم قەناغ میر مح توشی جوتیارێک هات کە جووتی دەکرد ، گوتی ها میرمح دەچیتە کوێ؟ گوتی دەچمە جێیەکی کە مردنی لە نەبێت! گوتی میر مح هیچ جێگایەک نیە مردنی لە نەبێت، وەر مەڵێ ئاودەشتە بڕینە دەبینی کە من جووتی تێدا دەکەم ، هەتا جووتەکە تەواو نەبیت من نامرم ، ئاوا خەتی ئەخیریم ماوە ، پاش ئێو خەتە جووتە من دەمرم تۆش من بخە قەبرەوە وبا ڕووم لە ڕۆژە بێت وئاوسا بڵێ. جوتیار دوا خەتی جووتی کرد و گیانی سپارد . میرمح جوتیارەکەی خستە گۆڕو ڕۆیشت.
- لەقەناغی دووەم توشی سیمرخ هات ، سیمرخ گوتی: میر مح دەچیتە کوێ ؟ گوتی دەچمە جیگایەکی مردنی لە نەبێت! سیمرخ

گوتی ئەو جێگایە نیە وەرە تا ئەم دڕێ دەبینی پڕ بوو لە (گاس- زوات-دەر) هەر ژۆزی دەنکەکم دەخواردو بەم تامەزانی خەم درژکرد، ئەستاش یەک دەنکم ماوەو دەمرم ، تەش من بشاردەو بە.. ، میرمح سیمرخیشی لە گڕناو ڕێشت .

- میرمح ڕێشت و توشی (بە هەشتی پەریان) هات، پەری ئەویان بردە بەهەشتی و میرمح ئەمێ بەدە بوو، یەکی لە پەریکان بە میر محی گوت : تەنیا سەر ئەو دارە مەکەوە خەتەرە . -میر مح هەزاران سالە لەو بە هەشتە هەر بگەنجی مایەوە، نەپیردەبوو نە نەخۆش دەکەوت و نەدەمرد ، نەک هەر بە خێی هەتا ئەسپ و تاژیەکەشی چەن بوون هەروا مابونەوە.
- میر مح ژۆژێک سەر ئەو دارەکەوت کە لێی قەدەغە کرابوو، دار بەرز بووەوە بەرز بووە وە هەتا میر مح وەات و شاری خێی لە دەرکەوت ، کەوتە بیری دایک و باوک و کەس و کارو وەاتی ، دار نزم بووەو میر مح هاتە خوارەوەو دەستی بگریان کرد. پەری هاتن گوتیان بە دگرێی ، دیارە سەر ئەو دارە کەوتووی ؟ گوتی دەچم سەرکی لە دایک و باوکم دەدەم. گوتیان هەزاران سالە بەسەر باوک و دایکت دا ڕابردووەو ئەستا کەسیان نەماوە . میرمح پەداگری کردوو گوتی هەر دەچمەو. پەریکان سێ سەویان دایە و گوتیان ئەو سەوانە نەدڕێنی، هەتا ئەو سەوانەت لابە نامری.
- میرمح سواری ئەسپ بوو ڕێشت تا گەیشتەوە شاری خێی ، چوو لە بەردەرگای ماڵی پاشا ڕاوەستاو بانگی خولامانی کرد ، کەس بە دەنگیەوە نەهات! پرسی ئەوە دایک و باوکم لە کوێن بە نایەنە پێشوازیم؟ کەس ئەوی نە ناسیەوە ، پاشا سەرسام بوو هیچ تێنەگەیشت و بە دوای پەرکی دنیادیدەی نارد ، پیرەهات و بەسەرهاتی میرمحی پرسی ، گوتی : لە حەقایەتان دەگێڕنەو کە کاتی خێی کوڕە پاشایەک لە مردن هەڕاتوو بەدوای جێگایەک داگڕاوە کە مردنی تێدا نەبێت، دیارە ئەمە ئەو لاویە. میر مح کە کەس نەیناسیەوە بەناچاری گڕاو بە بە هەشتی پەریان .
- لە ڕێگا پیرەک هاتە پێش میر مح و گوتی: لاوە بەنی سەو دێت مەن کچەکەم زەر نە خێش ، کەتمە بەختێی تە سەوکم بدەرە بەلکو کچەکەم چاک بێتەوە ، میرمح سەوکی دایە ، یەکسەر پیری لە بەدرکەوت کەمکی تر ڕێشت پیرە خێی گڕێی و گوتی :لاوچاک منداڵەکەم نەخێشە داوای سەو دکات ، بەنی سەوت لا دێت ، سەوکم بدەرە با منداڵەکەم نەمری ، میرمح سکی پێی سوتاو سەوکی دایە ئەویش، ئەم جارە میرمح یەکجار پیرتر

بوو، جارێکی تر پیرە خۆ گۆڕی کردو دیسان گوتی: کوڕەکەم نە خۆشو داوی سەو دەکات ، چاکیەکم لێ گۆڕ بکەو سەوکم بدەرێ، ئەوکاتێ میر مح نزیکی بەهەشتی پەریان بوو ، پەری هاوریان کرد میر مح نەیدیتێ ..میرمح گوێی هیچی نەدەبیست ، سەوی سێیەمیشی دا پیرە ، هەر ئەوندە بە سەو مایەوە، یەکسەر مرد . ئەو مردوو ئەسپ و تاژیەکەشی گیانیان لەدست دا. پەری هاتن میرمحیان خستە گۆڕ.

هەماکانی نەمریی:

یەکەم : جوتیار گوتی هە تا کۆتانی ئەو زەویەماڵت من نامرم ، لێ گۆڕ دوا خۆتێ جووت جوتیار گیانی سپارد. کارکردن هەیەکە بێ تەمەندرێژی.

دووەم : سیمرخ گوتی ئەم دەڤە پڕە لێ گاس – دەرێ یە، من هە ر ڕۆژ دەنکێکی دەخەم و تەمەنی خەم بەم گاسە درێژکردووە، ئێستا دوا دەنکم لێ دەم دایە، بیخەم دەمرم. خواردن هەیەکە بێ تەمەندرێژی .

سێیەم : میر مح هە تا سەوکانی پێ بوو نەدەمرد ، لێ گۆڕ نەمانی هە ر سەوێک میرمح پیرو پیرتر دەبوو ، تا لێ گۆڕ نەمانی دوا سەو ئەویش گیانی سپارد.

ئەم ئەفسانەیە چیمان پێ دەڵێ ؟

یەکەم: بیرکەی ترسان لێ مردن و گۆڕان بەدوای نەمریی دا زەر کەنێ.

دووەم: چەند هەیەک هەن تەمەن درێژ دەکەن ا- کارکردن و زەوی کۆتان ب- خواردنی گاس – دەرێ .

سێیەم : شوێنێک هەیە بێ ناوی بێ هەشتی پەریان کە مردنی لێ نیە!

چوارەم: سەو هەیە کە هە تا ئەو سەوانەت لابەت نامرێ .

پێنجەم : بەزەیی مرۆڤ خاڵی لاوازییەتی ، کە بووە هۆی لێ دەستدانی سەوکان بێ میر مح.

شەشەم : مردن بەشی مرۆڤو هە رچی بکات دواجار دەبێ بمرێ.

حەوتەم: بێ هەشتی پەریان هەمایە بێ بەهەشتی ئایینەکانی زەردەشتی و یەهودیەت و مەسیحیەت و ئایینی ئسلام ، کە لەو دنیا ژیان تییدا هە میشەیی .

هەشتەم: لێ ئەفسانەی میرمح وەک گلگامش دەرکەوت مرۆڤ بەجێستێ ناتوانێ نەمرێ.

بازنەی سەرەتاو ئەنجام :

١- ترسی باوک بێ مردنی کوڕەکەی خستنیە نەو کەشکەکی تاریک.

٢- بینینی تیشکی خۆر و خۆری ئاسمان.
٣- بینینی جنازەو ترسان لە مردن.
٤- گیان بەدوای شونکی مردنی لە نەبەت.
٥- گەیشتن.
٦- ئامۆژگاری جوتیارو سیمرخ.
٧- گەیشتن بە بەهەشتی پەریان کە مردنی لە نیە.
٨- ئامۆژگاری لە چوونە سەرداری خەتەر.
٩- تەپەینی هەزاران سال.
١٠- چوونسەرداری قەدەغەو بینینی شارو ماڵی خەی.
١١- بەیاری گیانەوە.
١٢- وەرگرتنی سەوو ئامۆژگاری.
١٣- گەیشتنە شارو کەس ناینناسەتەوە.
١٤- پێشیمان بوونەوەو بەیای گیانەوە.
١٥- دڵاندنی سەوکان بەهەی سەزی مرۆقبوون.
١٦- مردن .

دوا وشە:
وەک لەسەرەتا گوتمان بە هەی کەنی فەلکەرو کلتورو ئایینی ئیزدییەکان و کوردی بووونی زمانی ئایینەکەیان ، ئەفسانەیەکی زەرو گرنگیان هەیە ، ئەو ئەفسانەو فەلکەرە شایانی کەکردنەوەو لەکەینەوەی وردو زانستیە ، ئەگەر ئەمە بکرێ دەستمان بەزەر بیرکەی فەسەفی و ئایینی یەکجار کەنی کورد ئادگات و دەبێتە هەی دەوڵەمەندی زیاتری کلتورەکەمان ، چۆن ئەفسانەی ئەمە هیچی لە ئەفسانە ناسراوەکانی جیهان کەمتر نیە.